

אוצר בית דין

תוספתא מסכת שביעית - פרק ח הלכה א

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן מזון שלש סעודיו והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין עודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרין פועלין בוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן זתים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומ' אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ר' שמעון אומ' עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור

ויקרא פרק כה

(ו) והיתה שפת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: (ז) ולבהמתך ולחיה אשר בארץך תהיה כל תבואתה לאכל:

רמב"ן

(ז) ולבהמתך ולחיה - ... ושנו בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ד), בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עירות.... ועשו להם תקנות מדבריהם, בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר, מתחילת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהן ומכניסין אותן לאוצר, וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין כגון שבא זמן של (קציר) [קוף] ועת הבציר הגיע, ב"ד שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקין ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקין בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים, ונותנים לאוצר שלהן, ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבווערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאוצר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן. וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה: וכשאינן אוצר בעיר ולא בית דין, והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקד, הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור, ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם. וזו היא שביעית שאוסרת במינה במשהו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים (נח א), מפני שיש לה היתר בביעור מביתו:

אגרות הראיה (ח"א) מס' שיג

ב"ה, ע"ה"ק י"ו ח"ה, כ"א סיון תרע"ן
בכבוד י"ד"ע הרב הגאון הגדול פאחר"ח מוה"ר ח' ב"ר ש"ה, ש"ה וב"ה.

הגני מוצא לי לחובה להודיע את כתב"ה ש"ה שבם מראשית הענין; כשראתי את נחיצות השימוש בהיתר ההפקעה ע"י המכירה לכללות ישוב אר"ק. גמרת בדעתי לעשות בכ"ז את כל מה דאפשר לצאת ידי חובת כל הדעות. ועל כן תקנתו הותממת, שחוקק עליהם שהמחיר בשביעית יהי רק בשביל המכשירים הותרות, כדי להסיר מהדמים דין קדושת שביעית, ולעשות ע"י זה את הסחורות ע"י הבלעה, ונלתי דעתי לכל מכירי הנכנסים לדבר עמי בענין זה, שבעתי להכין ג"כ לפני הנבצר שטר הפקד, שופקי כ"א את הפירות, שיש בהם חשש שביעית, שימצאו בקרקעותיה, ומסר כחם לבי"ד, ושטר הראשון, שבי"ד מרשים להכעלים הנ"ל לעשות ברשותם כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר, והיינו לקחת מהם שכר סוחרם ומכשיריהם. אלא שמראש הסכמת, שליון שיש לנו יסוד המכירה, שמוא סמכו עליו לבי, אין לדקדק כ"כ כמה יקחו בעד המכשירים הותרות, כיון שהדבר מפורש שאין הזמים בעד גוף הפירות, ואין לדחוק את בני המשבות העמוסים במשא של חק גדול במצבם. ד' ירום קרנם, בדברים הנוגעים לממון, נגד מה שכבר החזקו. אמנם ע"י המהומה, אשר נעשתה בדרך קינטוריא, יהיו כמה דברים מזה יותר קשים עכשיו להוציאם אל הפועל, וככ"ז תקותי לשמו ית', שיתקן הרבה ע"פ הירוד זה. אע"פ שהוא דבר חדש, שלא הוגהנו בו מאז. כי בדרך שלי יעשו כל מה שבקש מהם. כ"ז שלא יהיו ניוקים במצבם או בכבודם, תנועו ליסוד חייהם. ע"י הצאת לעו על היתר המתוקן ומחזק ד"ה, שהוא הרס כללי לכל היושב ח"ו וירידה לחייתם ממש, שאין פלא שהם מוצאים את עצמם מצורחים לעמוד על נפשם ונפש ביתם, ועולליהם השואלים לחם, ועל נפש הישוב ותקנתו בעתיד בע"ה, שיתרחב ויתגדל עד אשר יזיפע אור ד' וגאלתו השלמה על שמו ותולתו, בב"א. חושב אני כי אחרי אשר שטרי הפקד והרשאת ב"ד ע"פ בר"ע דין יהיו מתוקנים, כאשר מראש עלתה במחשבותי הסכמת, בע"ה, יהי בה שלי על דיני ישראל, ולא יהי עוד שום ערעור על עסקי פירות המושבות המכונים ירשלימה. ומה גדול הכאב, שכל הקנתור הזה, אשר הזאיב כ"כ את לבנו ולבב כל יראי ד' ואתבי תורתו ית', לא יהי צריך להיות נמצא כלי, אם היו חרדים ממני איך היא הסכמת דעתי להתנהג. כי כל מגמתו היא לצאת כמה דאפשר ידי כל הדעות, ולחוס עם זה יחד על ממונם של ישראל, ולהצמיד מצב השלי בין ח"ו באר"ק. אקוה, שהד"ר ג' שליט"ה, בצדקתו הטובה לבב, יחזה דעתי היפה לטובת השלי, וטובת ישוב אר"ק, והדברים יתקבלו באמתה וברצון מכל יראי ד' החשובי שמו, לחזק מכל ריב וערעור ולהשכיח בפורנו אתבה ואחזה שלי וריעותי. ותי' זה שלי וברכת אתבה נאמנה, בה"ד נפש ידידו עו קשור באחבתו החרדית באח"ז הודות כבוד ויקר,

ה"י אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל.

פתרונות לקנייה בשמיטה

א. אוצר בית דין: בית הדין יכול למנות שליחים לקטוף את הפירות עבורו (בדרך כלל, הוא ממנה את בעל השדה עצמו), ואז הפירות עבריים לאוצר בית דין. באופן כזה, ניתן לקטוף את הפירות ולטפל בשיווקם כרגיל. המחיר שצריך משלם איננו עבור הפירות אלא עבור הטרחה של הפועלים, ולכן הכסף אינו נתפס בקדושת שביעית ואין בו בעיה של סחורה. נוהגים להתיר גם לשקול כרגיל פירות אלו, אם כי ישנו חיזור בכך שהפירות יינתנו באומז, כך שיבחינו כולם שמחזרו במידות קדושים.⁴⁹

אמנם, פתרון זה איננו מאפשר זריעה בשרה, ולכן הוא טוב רק עבור פירות או עבור ירקות בתחילת השנה (כל עוד אין איסור ספיחים). פירות אוצר בית דין קדושים בקדושת שביעית.

ב. מצע מנותק: למדנו לעיל, שמעיקר הדין מותר לרדעו בעציץ שאינו קבוע הנמצא בתוך בית. לאור זאת, יש המגדלים ירקות במצע המנותק מהאדמה (שמים יריעות חזקות של פוליאתיילן וכדומה על האדמה, ועליהן שמים עציצים שבהם נודעים הרקמות) בתוך חממה (= בית). הגרש"ז אורבך אימץ פתרון זה, ובתנאים מסוימים הסכים לו גם הרב אלישיב. לכן פתרון זה הוא מצוי, וטוב לקנות ירקות כאלו לכתחילה. ירקות אלו אין קדושת שביעית.⁵⁰

דרך זו עולה כסף רב להקלאים (עשרות אלפי שקלים לדונם) ולכן ישנה חשיבות רבה בקניה, הן מצד הסייע לרמת החיזור השמיטה והן מצד חיזוק החקלאות בארץ.

ג. היתר מכירה: היתר המכירה מבוסס על כך שהשביעית בזמן הזה היא מדרבנן (כי רוב העם אינו נמצא בארץ ומסיבות נוספות), וכן על כך שקרקע של גוי בארץ ישראל מופקעת מקדושת שביעית ומותר ליהודי לעבד בקרקע זו. יש שהלקו על היתר זה, במיוחד במציאות שלנו (הרב קוק לא התיר זריעה על ידי יהודי; ייתכן שאין משמעות משפטית למכירה; ייתכן שאיסור למוכר מאדמת ארץ ישראל לגוי גם למטרה זו). יש לציין שגם לדעת החולקים, הבעיה העיקרית בשמוש בפתרון זה נוגעת לתקלאי, אך השימוש בתוצרת קל הרבה יותר. כמו כן יש לציין שהיתר המכירה תשס"ח פותר את רוב הטענות שהיו נגד ההיתר (זריעה על ידי גויים, תוקף משפטי, מכירה ישירה על ידי מנהל מקרקעי ישראל, גמירות דעת על ידי הוזה משפטי).⁵¹

בפירות של היתר מכירה אין קדושת שביעית (לסומכים על ההיתר), אך ראוי להוד ולהוג גם בהם קדושת שביעית.⁵²

גם מי שאיננו סומך על היתר המכירה רשאי לקנות פירות של היתר המכירה (או ירקות בתודשים הראשונים), כיוון שאין בהם בעיה של ספיחים (אין חשש שדורעו בשמיטה) וכן נוהגים להקל בהם בשמור ונעבד. גם בעיה של "לפני עור" או סיוע לעובדי עבידה לא קיימת, כיוון שהמוכרים שסומכים על היתר מכירה פועלים על פי היתר הלכתי של רבנים, גם אם הקונה איננו מסכים להיתר זה, וכן הכריעו הגרש"ז והרב פיינשטיין.⁵³

ד. גידולי גוי: ישנה מחלוקת אם יש בגידולי נוכרי קדושת שביעית. מנהל ירושלים ורוב

הארץ הוא שאין בגידולים אלו קדושת שביעית, ואם כן, ניתן לקנות אותם כרגיל (אין בעיה של סחורה וניתן לזרוקם כרגיל לפח). לפי מנהג בני ברק, יש קדושת שביעית בפירות אלו, ולכן, לנוהגים כן, יש להיזהר מלהפסידם. הבעיה במיתרון זה היא שהוא כולל חיזוק החקלאות הערבית בארץ ישראל, ויש בכך מעין "לא חתנם" (לא תתן להם חניה בקרקע). פרט לכך, לעתים, השדה של הגוי איננה שלו אלא גזולה בידו, ואם כן, הפירות נחשבים כרגילים בקרקע של יהודים. כמו כן, לעיתים ישנם פירות שגדלו באיסור בשדות יהודים המשויקים לערבים. אמנם, ירקות שכלל השנים קונים מערבים ניתן להמשיך ולקנות מהם גם בשמיטה.⁵⁴

איזה פתרון יש להעדיף?

הרב קוק כתב שהיתר המכירה בודאי עובד, אך למרות זאת יש לחפש דרכים לקיום שמיטה ללא היתר המכירה. גם במציאות שלנו, היתר המכירה הכרחי במקומות רבים, אך למרות זאת ישנם גם פתרונות נוספים המהודדים יותר. לכן, אם אפשר לקנות ירקות שישיית, פירות מאוצר בית דין, פירות ממצע מנותק (או יבול מן הערבה הדדומית + היתר מכירה) - יש להעדיף זאת. בכל מקרה, אין לקנות במיוחד ירקות מערבים, אלא אם כן קונים ירקות אלו מהם ממילא בכל השנים, כיוון שעל ידי כך מחזקים את אחיזתם בארץ ואת גודל האדמות שלהם (וש בכך חשש של 'לא תחנם' במובן העמוק של המצוות).⁵⁵

ביחס לירקות נבוא: כאשר הזריעה בשרה של היתר המכירה נעשתה על ידי פני דרדשת הוב קוק (רב הגעשה כיום, שמיטה תשס"ח), באופן שגרתי על ידי גויים, יש להעדיף קניית ירולים מהיתר מכירה על פני יבוא.⁵⁶

לחלופין (לרצות לא לאכול היתר מכירה בירקות) (כשיש חשש ספיחים), אך גם לא להחליש את החקלאות היהודית בארץ), ניתן לשנות מעט את הרגלי האכילה, ולאכול בעיקר את הירקות המצויים בעונה זו מתוצרת יהודית מהודדת (כמו תממות ומצע מנותק, או ירקות שיש להם גידול ארוך טווח כך שיסופקו גם באוצר בית דין, או אפילו בהיתר מכירה כדון הפירות) ובמקרה כזה, ניתן להקל ולקנות בצמצום ירקות אחרים מתוצרת נכריה, כך שבסך הכל, התוצרת היהודית שאדם יקנה בשנה זו, לא תהיה פחותה מזו שקונה בכל השנים.

כמובן, השאיפה היא שתהיה די תוצרת יהודית מהודדת בשמיטה בכל סוגי הירקות. משימה זו אפשרית כיום, אך היא דורשת סיוע מוקדם של כל יהודי העולם (להכנת תממות ומצעים מנותקים ולעוד פתרונות אחרים).⁵⁷

אירוח בשמיטה: אדם שאנו מוכנים לאכול אצלו ולא חוששים לבעיות כשרות (גלסין, תולעים וכדומה), הרי שיכולים אנו לאכול אצלו גם בעינינו השמיטה, גם אם אחד הצדדים מקפיד שלא לאכול היתר מכירה והשני אוכל, וגם אם אחד הצדדים קונה את כל תוצרתו מנכרי, והשני מקפיד שלא לקנות מנכרי. אולם, אם האורח סבור שהיתר המכירה איננו תקף כלל (שלא לדעתו) אסור למארח להסעותו, אך בכל מקרה יכול לאכול בכליו ולא צריך להכשירם.⁵⁸